

Małgorzata Mickiewicz

Kampinoski Park Narodowy

Park narodowy u wrót miasta – wyzwania rekreacyjne i edukacyjne

Położony tuż za północno-zachodnią granicą Warszawy Kampinoski Park Narodowy jest najcenniejszym obiektem przyrodniczym Mazowsza. Spośród innych obszarów chronionych regionu wyróżnia się unikatowymi walorami przyrodniczymi. Doskonale zachowane zespoły wydm śródlądowych pochodzenia rzeczno- oraz rozległe obszary mokradłowe położone w obniżeniach terenu stwarzają dogodne warunki dla dużego zróżnicowania świata przyrody ożywionej. Bioróżnorodność warunkuje nie tylko budowa geomorfologiczna. Sprzyja jej zarówno zachowanie znacznej części obszaru w stanie naturalnym jak i przekształcenia środowiska powstałe w przeszłości w wyniku długotrwałej działalności ludzkiej na tym obszarze: prowadzenia gospodarki leśnej i rolniczej. Efektem tego jest mozaikowość szaty roślinnej i bogactwo gatunkowe związanych z nią zwierząt. O unikatowości Puszczy Kampinoskiej decyduje także piękno krajobrazu rozległych lasów, tajemniczych bagien, kwiatnych łąk i malowniczych wrzosowisk.

Ewenementem w skali świata jest funkcjonowanie obszaru o statusie parku narodowego w sąsiedztwie stolicy państwa. Centrum Warszawy jest odległe od granicy z parkiem narodowym zaledwie o około 15 km. Bliskość wielkiego miasta, dobra łączność komunikacyjna i niezwykle piękno przyrody sprawia, że obszar Kampinoskiego Parku Narodowego jest bardzo atrakcyjny dla turystów. Szacuje się, że Park corocznie jest odwiedzany przez ok. 1 mln osób. Wśród nich dominują mieszkańcy Warszawy (prawie 71%). Są to głównie osoby zamieszkujące dzielnice sąsiadujące z Parkiem: Bielany, Bemowo i Żoliborz. Około 7% odwiedzających stanowią mieszkańcy otuliny Parku, mieszkańcy pozostałych rejonów województwa mazowieckiego – 13%, mieszkańcy województwa łódzkiego – 1%. Zaledwie 8% całkowitej liczby odwiedzających to przyjezdni z odleglejszych rejonów. Warszawianie traktują park narodowy jako miejsce wypoczynku i rekreacji. Przeważają pobyty kilkugodzinne, wiele osób przyjeżdża tu kilka-, lub kilkanaście razy w ciągu roku. Odwiedzający wybierają obszar parku jako miejsce codziennego wypoczynku po pracy lub organizują całodzienne pobyty z powrotem na nocleg do miejsca zamieszkania. Dla osób odwiedzających istotne znaczenie odgrywa fakt, że wstęp na teren Parku jest bezpłatny.

Wysoka frekwencja odwiedzających stwarza wiele zagrożeń dla przyrody Parku. Ustawowe zobowiązanie parków narodowych do udostępnienia obszaru dla turystyki, rekreacji, edukacji, badań naukowych pod warunkiem, że nie spowoduje ono pogorszenia stanu przyrody, jest prawdziwym wyzwaniem dla zarządzających. Świadomość negatywnego wpływu turystyki na ekosystemy sprawia, że Park od wielu lat realizuje strategię przewidującą przeznaczanie dla odwiedzających miejsc o stosunkowo niskich walorach przyrodniczych i ograniczanie antropopresji na najcenniejsze przyrodniczo obszary.

Strategia udostępniania Parku przewiduje realizację działań w oparciu o planowanie, kanalizację i strefowanie ruchu turystycznego. Wszystkie działania dotyczące zagospodarowanie turystycznego, zanim zostaną zrealizowane, muszą być umieszczone w formie odpowiedniego zapisu w planie ochrony, sporządzanym dla parku narodowego na 20 lat, lub w planie zadań ochronnych. Obydwa te dokumenty są ustanawiane przez Ministra Środowiska. Zapisy planistyczne muszą uwzględniać rodzaj działania, ich lokalizację, a nawet ilość osób, mogących przebywać jednocześnie w danym miejscu. Turyści mogą odwiedzać Kampinoski Park Narodowy tylko w porze dziennej: od świtu do zmierzchu. Noc to pora ciszy i bezpiecznego odpoczynku dla zwierząt.

Zasada kanalizacji ruchu turystycznego sprowadza się do możliwości poruszania się po terenie Parku jedynie po oznakowanych i dopuszczonych do użytkowania szlakach oraz przebywania w miejscach do tego wyznaczonych. Park przygotował dla osób odwiedzających ponad 360 km szlaków turystyki pieszej i 200 km szlaków rowerowych. Zimą, przy wysokiej pokrywie śniegu, po szlakach pieszych możliwe jest poruszanie się na nartach biegowych. Turyści konni mogą na terenie Parku korzystać z indywidualnie wyznaczonych tras. Ze względu na to, że każdy człowiek wyznacza swój ślad w środowisku, niezwykle ważne jest, aby masowy ruch turystyczny koncentrować w wybranych rejonach, gdzie nawet duża presja na ekosystemy nie spowoduje znacznych strat dla przyrody. Park wyznaczył 4 strefy, które mają pełnić funkcję centrów recepcyjnych – miejsc skupiających turystów. Z założenia centra recepcyjne powinny być miejscami bardzo atrakcyjnymi, chętnie odwiedzanymi, a ponadto powinny dawać możliwość skorzystania z różnorodnych usług turystycznych lub uzyskania wyczerpującej informacji turystycznej. Centra recepcyjne Kampinoskiego Parku Narodowego położone są w pobliżu dróg publicznych i związane z funkcjonującymi aktualnie ośrodkami edukacyjnymi: w Izabelinie, Granicy i Smardzewicach. W przyszłości planuje się organizację centrum recepcyjnego w Julinku, na terenie planowanego Parku Dzikich Zwierząt. Kampinoski Park dysponuje ponadto 19 parkingami zlokalizowanymi przy drogach publicznych. Węzły szlaków turystycznych znajdują się przy parkingach, polanach

wypoczynkowych i ośrodkach edukacyjnych. Pozwala to na realizację modelu turystyki aktywnej w myśl zasady: „zostaw samochód i idź dalej”. Jest to także dogodne dla osób uprawiających sporty na świeżym powietrzu: biegi, nordic walking, jazdę na rowerze, jazdę na nartach biegowych. Dla osób preferujących bierny sposób spędzania czasu Park wydzielił kilka polan śródleśnych pełniących funkcję obszarów wypoczynkowych. Na rozległych powierzchniach porośniętych trawą i otoczonych lasem zazwyczaj znajdują się urządzenia piknikowe: wiaty, ławy, miejsca do rozpalania ognisk.

Zasada strefowania dotyczy dostosowywania intensywności ruchu turystycznego i stosowania zasad lokalizacji infrastruktury do wartości przyrodniczej obszaru. W najbardziej naturalnych, dzikich ostępach, objętych ochroną ścisłą i pozbawionych ingerencji ludzkiej, stanowiących najcenniejsze przyrodniczo obszary Parku możliwe jest tylko krótkotrwałe przebywanie turystów. Celem nadrzędnym na tych obszarach jest zachowanie warunków dla niezakłóconego przebiegu naturalnych procesów przyrodniczych. Dlatego też dostępność dla turystów sprowadza się jedynie do możliwości korzystania z nielicznych szlaków turystycznych jakie przebiegają wzdłuż granic tych obszarów a działania ogranicza się jedynie do znakowania przebiegu szlaków i zapewnienia bezpieczeństwa osobom przebywającym na szlakach. Wszelka infrastruktura turystyczna lokowana jest na obszarach o niższej wartości przyrodniczej. W obszarach ochrony czynnej, cechujących się nierzadko znacznym stopniem przekształcenia przyrody, prowadzone są przez Park zabiegi renaturyzacyjne, mające na celu odtwarzanie siedlisk przyrodniczych i siedlisk dla gatunków roślin, zwierząt i grzybów. Na tych terenach dopuszcza się lokalizowanie urządzeń umożliwiających poznawanie obszarów bez szkody dla przyrody. Pomosty ułatwiające dostęp do miejsc podmokłych, zwyżki obserwacyjne, zadaszone ławki, wiaty i tablice informacyjne stanowią ponadto udogodnienia dla turystów. Obszary ochrony czynnej są wykorzystywane także do działalności edukacyjnej Parku.

W obszarach ochrony krajobrazowej ochronie podlega tradycyjny, rolniczy, krajobraz Puszczy Kampinoskiej. Ochroną krajobrazową objęte są także tereny zurbanizowane Parku. Zazwyczaj są to tereny z zabudową wiejską. W Kampinoskim Parku Narodowym są to obszary o najniższej wartości przyrodniczej i najniższym reżimie ochronnym. Dlatego też są najodpowiedniejsze do lokalizacji takiej infrastruktury jak parkingi, wieże obserwacyjne, ośrodki edukacyjne, specjalnie wyposażone polany rekreacyjne, centra recepcyjne, obiekty gastronomiczne i inne miejsca świadczenia usług turystycznych i edukacyjnych. Należy pamiętać, że znaczna część obszaru ochrony krajobrazowej w Kampinoskim Parku Narodowym to obszary własności prywatnej, na których funkcjonują gospodarstwa rolne.

Położenie w granicach Parku Narodowego, otoczenie pięknej przyrody sprawia, że są to atrakcyjne miejsca do lokalizowania gospodarstw agroturystycznych, małych ośrodków rekreacyjnych, np. jeździeckich, czy też innych obiektów, które nie będą znacznym zagrożeniem dla środowiska. Obiekty bardziej uciążliwe powinny być lokalizowane poza obszarem Parku, np. w jego otulinie. Rozwój przedsiębiorczości w branży turystycznej w otulinie jest dla Parku szansą skuteczniejszej ochrony zasobów przyrodniczych. Właścicielom gruntów daje zaś możliwość nowych źródeł zarobkowania i poprawy sytuacji finansowej.

Park w miarę swoich możliwości stara się monitorować ruch turystyczny. Wykorzystuje także dostępne wyniki prac badawczych dotyczących turystyki, wykonywanych przez placówki naukowe. Dzięki temu zdobywa się wiedzę na temat profilu turystów czy frekwencji na poszczególnych obszarach, co w praktyce pozwala na lepsze planowanie i realizację zadań z zakresu udostępnienia. Daje to także możliwość spełnienia potrzeb i oczekiwań osób odwiedzających, eliminując zachowania niekorzystne dla środowiska. W przyszłości planuje się wzmocnienie funkcji turystycznej, rekreacyjnej i edukacyjnej Parku poprzez realizację kilku inwestycji. Inwestycje te mogą przyczynić się do uatrakcyjnienia pobytu w Parku w wybranych, przeznaczonych dla turystyki rejonach. Wpłynie to na wydłużenie czasu spędzanego przez osoby odwiedzające na tych właśnie obszarach. Efektem tego będzie ograniczenie negatywnej presji turystów na miejsca o wysokich walorach przyrodniczych położone wewnątrz Parku.

Co prawda park narodowy nie ma bezpośredniej możliwości stymulowania procesów ekonomicznych w swoim otoczeniu, ale jego potencjał, może być bazą dla rozwoju gospodarczego i społecznego. Walory przyrodnicze Parku, korzystne położenie względem wielkiej aglomeracji miejskiej, łatwa dostępność i duże zainteresowanie aktywnymi sposobami spędzania czasu wolnego na świeżym powietrzu to czynniki sprzyjające rozwojowi przedsiębiorczości w branży turystycznej. Paradoksem jest, że chociaż masowy ruch turystyczny stanowi zagrożenie dla przyrody, to Park jest zainteresowany rozwojem usług turystycznych na swoim obszarze i w otoczeniu. Prawidłowe zarządzanie udostępnianiem i zrównoważony rozwój turystyki może przyczynić się do lepszej ochrony zasobów przyrodniczych, ponieważ przedsiębiorcy, świadomi korzyści materialnych, jakie odnoszą z istnienia naturalnego obszaru sami będą zainteresowani zachowaniem dobrego stanu środowiska. Aby tak się stało konieczny jest odpowiednio wysoki poziom świadomości ekologicznej społeczności lokalnej.

W praktyce można ocenić, że osoby przybywające na teren Parku doceniają piękno przyrody i krajobrazu, a także są przekonane o celowości jego ochrony. Dużo trudniej jest

uwrażliwić na walory otoczenia jego mieszkańców i przekonać ich o potrzebie wspólnych działań na rzecz środowiska przyrodniczego. Kultura przyrodnicza, świadomość ekologiczna wobec nasilającej się antropopresji jest warunkiem zachowania i odtwarzania dobrego stanu przyrody Parku. Świadomość nieodwracalności skutków przyrodniczych niektórych decyzji, zwłaszcza tych, które dotyczą użytkowania zasobów Parku, gospodarowania przestrzenią, lokalizacji inwestycji, jak również świadomość, że ludzie (jakość ich życia) są zależni od środowiska – może przyczynić się do zmiany postaw i zachowań. Ważne jest także, aby uświadomić ludziom co mogą stracić, kiedy środowisko nie jest właściwie chronione. Tylko dobrze funkcjonujące ekosystemy dostarczają odpowiedniej jakości wody, powietrza, ziemi do uprawy i terenów do rekreacji. Chociaż wydaje się to oczywiste, to świadomość wpływu wywieranego przez człowieka na środowisko ciągle jeszcze jest niska. Dlatego Kampinoski Park Narodowy podejmuje wiele działań z zakresu edukacji. Działalność edukacyjna podobnie jak w innych parkach narodowych mieści się w nurcie edukacji nieformalnej, pozaszkolnej, ma charakter edukacji ustawicznej i dotyczy różnych grup wiekowych, społecznych i zawodowych. Ramy tej działalności określa Narodowa Strategia Edukacji Ekologicznej, natomiast cele określone są w Strategii Edukacji Kampinoskiego Parku Narodowego.

Cele edukacji w Kampinoskim Parku Narodowym zdefiniowano następująco:

- kreowanie wartości dziedzictwa przyrodniczego, konieczności jego ochrony oraz właściwych form wykorzystania,
- zaznajamianie z funkcjami parku narodowego oraz wyjaśnianie prowadzonych na jego terenie działań ochronnych,
- ułatwienie zwiedzającym kontaktu z przyrodą.

Efektem prowadzonych działań w dłuższej perspektywie ma być podwyższenie stanu świadomości ekologicznej oraz szacunku do naszego dziedzictwa przyrodniczego. Docenienie wartości rodzimej przyrody jest niezbędnym elementem kształtowania opinii publicznej na temat ochrony przyrody i środowiska, uzyskania społecznej zgody na ponoszone koszty i ograniczenia związane z różnymi formami działań ochronnych oraz aktywizującym działania społeczne w tym zakresie. Biorąc pod uwagę antropopresję, jakiej podlega Kampinoski Park Narodowy, cel ten jest niezwykle ważny. KPN położony jest na terenie 8 gmin, w jego granicach mieszka około 2 tys. osób, a w strefie ochronnej ok. 70 tys.

W najbliższym otoczeniu parku znajdują się 28 szkół podstawowych i 21 gimnazjów. Park sąsiaduje z liczącą dwa miliony mieszkańców aglomeracją warszawską, gdzie znajduje się kilkadziesiąt szkół wyższych oraz kilkaset szkół podstawowych, średnich i gimnazjów, dla

których Puszcza Kampinoska stanowi potencjalną bazę edukacyjną. Park koncentruje się na działaniach edukacyjnych skierowanych do miejscowej społeczności, ale pamiętać należy, że ważnymi odbiorcami są również goście spoza regionu. Park przygotowuje specjalną ofertę adresowaną do odbiorców w różnym wieku i posiadających różny poziom wiedzy przyrodniczej.

Dzieci, młodzież i studenci najczęściej korzystają ze stałych programów edukacyjnych. Biorą aktywny udział w zajęciach kameralnych w trzech ośrodkach edukacyjnych: Centrum Edukacji w Izabelinie, Ośrodku Dydaktyczno-Muzealnym w Granicy lub w Ośrodku Hodowli Żubrów w Smardzewicach w województwie łódzkim. Kontynuacją zwiedzania ekspozycji w Izabelinie i Granicy oraz zajęć kameralnych są zajęcia terenowe na obszarze ośrodków edukacyjnych lub na terenowych ścieżkach dydaktycznych. W czasie wycieczek uczestnicy dokonują obserwacji przyrodniczych, korzystają z pomocy dydaktycznych (lup, lornetek, itp.), uczą się wykorzystywania kluczy do oznaczania gatunków, leksykonów, itp. Rozwiązują zadania przygotowane przez pracowników prowadzących zajęcia. Dla uczniów ze szkół podstawowych i gimnazjów corocznie organizowany jest konkurs „Co w puszczy piszczy”. Każdego roku kilkuset uczniów ze szkół na terenie Parku i otuliny uczestniczy w wieloetapowym konkursie wiedzy o Puszczy Kampinoskiej lub w konkursie plastycznym. Dużą popularnością cieszą się objazdowe wystawy fotograficzne przygotowane przez Park i prezentowane w szkołach. Wystawy poprzedzone są pogadankami prowadzonymi przez edukatorów Parku. Dla dzieci i młodzieży wydawany jest kwartalnik edukacyjny „Łoszak”.

Praca z dziećmi i młodzieżą stanowi większość działań edukacyjnych podejmowanych przez Park, ale prawdziwym wyzwaniem jest edukacja dorosłych. Bardzo ważnym elementem edukacji są działania wchodzące w zakres komunikacji społecznej. Park dokłada starań aby jego funkcjonowanie oraz potrzeby przyrody były przez otoczenie rozumiane, co przyczynia się do akceptacji podejmowanych działań ochronnych. Istotną kwestią jest wypracowanie mechanizmów informacji, konsultacji czy mediacji, pozwalających na zapobieganie czy rozwiązywanie zaistniałych konfliktów. Ważne jest nawiązanie stałej współpracy z mieszkańcami, w tym z władzami lokalnymi. Partnerskim relacjom z samorządem sprzyjają realizacja wspólnych przedsięwzięć, organizacja spotkań z w formie zespołów konsultacyjnych, komitetów sterujących, spotkań, warsztatów, seminariów, konferencji, sympozjów. Pracownicy Parku uczestniczą w życiu społecznym biorąc udział w wydarzeniach, uroczystościach, lokalnych imprezach, promując Park i przekazując informacje o jego działalności. Ważnym narzędziem rozpowszechniania informacji są: kwartalnik Parku

„Puszcza Kampinoska”, liczne broszury, foldery, książki a także strona internetowa Parku, portale społecznościowe, lokalna prasa, radio i telewizja. Atrakcyjną dla odbiorców formą przekazywania wiedzy i informacji udział w cyklicznych imprezach organizowanych przez Park, takich jak: Dzień Otwarty, Międzynarodowy Festiwal Fotografii Przyrodniczej „Wizje Natury”, Festiwal Nauki, a także konkursy fotograficzne, wystawy, czy też udział Parku w imprezach ogólnopolskich – Dzień Ziemi, Sprzątanie Świata, Drzewo Roku, itp.

Park prowadzi także zajęcia dla nauczycieli w formie warsztatów. Dają one możliwość poszerzenie wiedzy o walorach Parku oraz interpretacji obserwowanych zjawisk i procesów przyrodniczych pod kierunkiem edukatorów. Celem jest zachęcenie nauczycieli do samodzielnego prowadzenia zajęć w terenie. Z myślą o nauczycielach przygotowano także specjalny pakiet edukacyjny z prezentacją multimedialną, gotowymi scenariuszami zajęć dotyczących przyrody i kultury Puszczy Kampinoskiej, zeszytami pracy dla uczniów. Zajęcia są dla nauczycieli inspiracją do działań na rzecz środowiska co w efekcie sprzyja wzrostowi świadomości ekologicznej uczniów. Ponadto warsztaty pełnią rolę integracyjną i zachęcają do podejmowania wspólnych działań nauczycieli i pracowników Parku.

Wszystko to sprawia, że edukacja przyrodnicza jest traktowana przez Park jako jedno z narzędzi ochrony przyrody i służy budowaniu więzi mieszkańców i osób odwiedzających z Parkiem. W dalszej perspektywie może służyć większej partycypacji społecznej w działaniach na rzecz ochrony środowiska. Posiadając unikatową przyrodę, wiele bezcennych pamiątek historycznych, uznaną międzynarodową pozycję w ochronie przyrody, KPN jest obszarem wyjątkowym do realizacji edukacji przyrodniczej na wszystkich poziomach w każdej skali, od lokalnej do globalnej. Coraz łatwiejszy dostęp komunikacyjny, większa mobilność rodzin z dziećmi, wzrost aktywności ludzi starszych oraz także rosnąca popularność trendu „powrotu do natury” sprawia, że rośnie zainteresowanie turystyką i rekreacją na obszarach chronionych. Stały wzrost liczby mieszkańców Warszawy powodować może wzrost liczby odwiedzających Kampinoski Park Narodowy. Można się zatem spodziewać, że w najbliższym czasie Park będzie musiał sprostać kolejnym, nowym wyzwaniom w zakresie edukacji i udostępniania. Aby im sprostać Park musi mieć nie tylko wykwalifikowaną kadrę, dobrą bazę lokalową, programy edukacyjne i środki techniczne. Potrzebne są także sprawnie działające instrumenty prawne i finansowe, pozwalające na realizację stawianych celów.

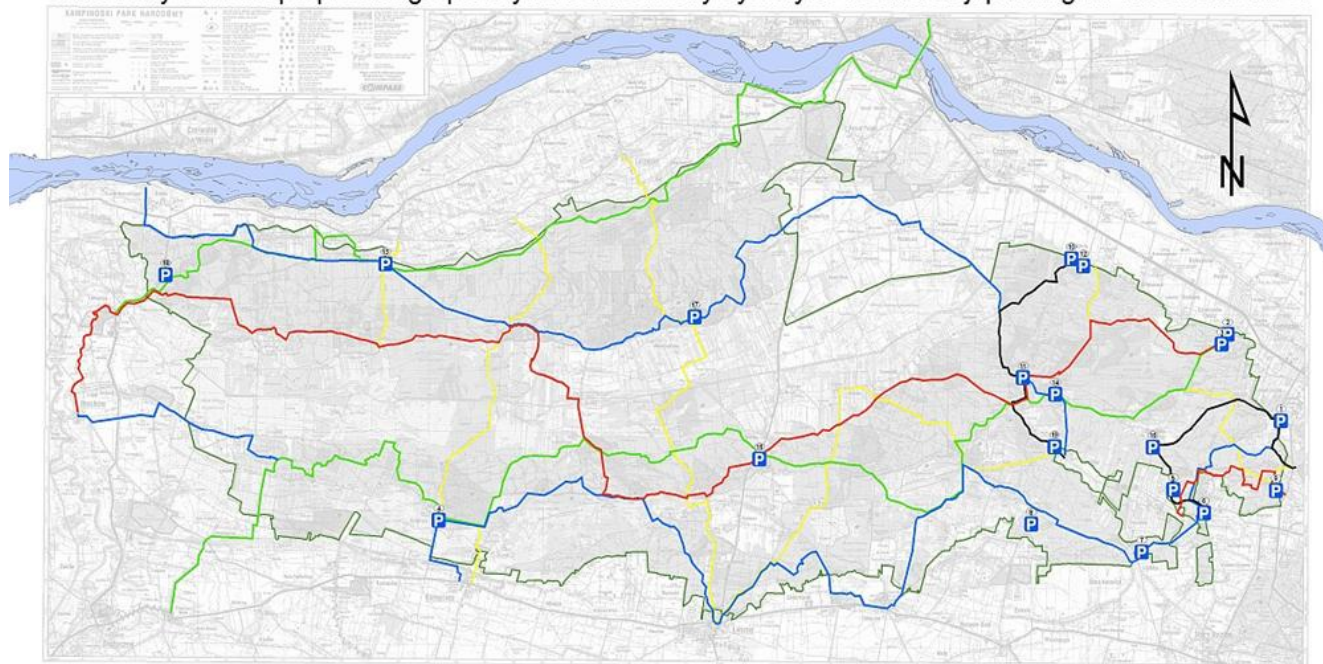
Bibliografia:

1. Cieszewska A., 2009. Ocena ruchu turystycznego w Kampinoskim Parku Narodowym w latach 2005-2006.[W:] Andrzejewska A., Lubański A. (red.). Trwałość i efektywność

ochrony przyrody w polskich parkach narodowych, Kampinoski Park Narodowy, Izabelin.

2. Dzioban K., 2012. Studia nad ruchem rekreacyjno-turystycznym w Kampinoskim Parku Narodowym, maszynopis pracy doktorskiej, Akademia Wychowania Fizycznego, Warszawa.
3. Misiak J., Okołów G., 2006. Rola edukacji w działalności Kampinoskiego Parku Narodowego, Lewandowska A., Lubański A. (red.). 15 lat ośrodków edukacyjnych w parkach narodowych, Kampinoski Park Narodowy, Izabelin.
4. Okołów G., 2009, 10 lat Centrum Edukacji Kampinoskiego Parku Narodowego, Okołów G., Lewandowska A. (red.). Edukacja na terenach chronionych, Kampinoski Park Narodowy, Izabelin.
5. Mickiewicz M., 2011, Możliwości rozwoju turystyki w Kampinoskim Parku Narodowym i jego strefie ochronnej, Lubański A. (red.) Ochrona przyrody a funkcjonowanie społeczności lokalnych w Kampinoskim Parku Narodowym, Kampinoski Park Narodowy, Izabelin.

Schematyczna mapa przebiegu pieszych szlaków turystycznych i lokalizacji parkingów na terenie KPN

Parkingi:

1. Dąbrowa Leśna	11. Palmiry cmentarz
2. Dziekanów Leśny	12. Palmiry wiosk- duży
3. Dziekanów Leśny szpital	13. Piaski Królewskie
4. Granica	14. Pocięcha
5. Izabelin	15. Roztoka
6. Laski	16. Sioraków
7. Lipków	17. Stara Dąbrowa
8. Mariew	18. Śladów
9. Opaleń	19. Truskaw
10. Palmiry - mały	

- szlak pieszy czerwony
- szlak pieszy czarny
- szlak pieszy niebieski
- szlak pieszy zielony
- szlak pieszy żółty
- granica KPN

Artykuł powstał na podstawie referatu, wygłoszonego podczas konferencji:

MIASTO IDEALNE – MIASTO ZRÓWNOWAŻONE

Planowanie przestrzenne terenów zurbanizowanych i jego wpływ na ograniczenie skutków zmian klimatu

Warszawa, 24 października 2014 r.

Niniejszy materiał został opublikowany dzięki dofinansowaniu Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej. Za jego treść odpowiada wyłącznie Uniwersytet Warszawski.